

V. SALEJEVAS

ESTETINĖS MINTIES RAIDA BALTARUSIJOJE *

Baltarusijos estetinė mintis gana ilgai stokojo filosofinės išraiškos¹. Estetinė problematika buvo plėtojama ne filosofijos kategorijų lygiu (pasitelkiant visą loginį ir metodologinį aparatą), bet tik retsykiais spon-taniškai iki jo pakildavo, kai tekdavo spręsti teorinio pobūdžio problemas apie grožio esmę, meno prigimtį, jo funkcijas ar visuomeninę paskirtį. Tokią padėtį sąlygojo istorinės ir socialinės baltarusių tautinės kultūros vystymosi ypatybės. Baltarusių kultūra patyrė itin sunkų ir ilgai trukusį svetimų kultūrų diktatą: iš pradžių lenkų kultūra, kurią baltarusių liau-džiai bruko valdančioji klasė, o vėliau oficialioji carinės Rusijos kultū-ra — kiekviena iš jų siekė asimiliuoti baltarusių kultūrą, traktuodamos ją kaip neišsivysčiusią savosios kultūros dalį. Tačiau netgi tokiomis są-lygomis baltarusių kultūra sugebėjo atsilaikyti ir išsaugoti savo indivi-dualumą. Tai pirmiausia pasakytina apie meninės kultūros vystymąsi: nors ir neturėdamas galimybių kurti tobulai išvystytą profesinį meną (išskyrus grožinę literatūrą ir iš dalies architektūrą), baltarusių kūrybinis genijus sugebėjo savitai pasireikšti labai įvairiose kūrybos ir meno rū-šyse (ypač tai pasakytina apie baltarusių folklorą).

Panašiai klostėsi reikalai ir estetinės minties sferoje, kuri yra itin subtili dvasinės kultūros dalis. Jau buvo pasakyta, kad nepaisant retų išimčių, ši mintis neturėjo teorinės išraiškos, bet gyvavo menotyrimiu arba ir tiesiog meniniu pavidalu (t. y. reikėdavosi pačiuose meno kūri-niuose arba analitinio pobūdžio svarstymuose apie atskiras meninės kū-rybos problemas), o vėliau, pradėdant maždaug XIX amžiaus viduriu, — literatūros ir meno kritikos forma.

Baltarusių meno kritika (ypač toji, kurią plėtojo revoliuciniai demo-kratai) turi ypatingų nuopelnų, tiek apskritai baltarusių tautinei kultū-rai, tiek ir — visų pirma! — meninei kultūrai. Tačiau jos poveikis este-tinei minčiai ir meninei kūrybai buvo kiek menkinamas tam tikrų sub-jektvizmo apraiškų ir skirtingų interpretacijų, gyvavusių dėl to, kad

* Straipsnis parašytas specialiai „Problemoms“. Iš rusų kalbos išvertė S. Venskė-vičius.

¹ Žr.: Конон В. М. Демократическая эстетика Белоруссии (1905—1917).— Минск, 1971, с. 6; Салеев В. А. Современная эстетика Белоруссии.— Минск, 1979, с. 61.

meno kūrinų vertinimuose pirmenybė buvo teikiama emociniams veiksniams, kurie lemdavo požiūrį į estetiškumą. Būdinga, kad išvalgiausi baltarusių kritikai suvokė tokios pozicijos ribotumą ir energingai ieškojo fundamentalesnių estetikos pagrindų, laiduojančių objektyvų mokslinį meno kūrinų vertinimą ir galinčių išryškinti estetinės ir meninės žmonių veiklos substancinę prigimtį. Šį siekimą galėtų paliudyti ištrauka iš baltarusių poezijos klasiko M. Bogdanovičiaus (jis priklausė prie žymiausių literatūros kritikų) vieno neužbaigto rašinio: „Mūsų laikų literatūroje pastebima srovė, kuri duoda pagrindą mokslinei meno reiškinių vertinimo kritikai, pasižyminčiai tokiu pat patikimumu, kaip ir mokslo išvados“².

Spalio revoliucija yra posūkis visų mūsų šalies tautų istorijoje, jų dvasinės kultūros raidoje. Ši teiginį itin akivaizdžiai patvirtina visų socialistinės Baltarusijos dvasinės kultūros sričių aktyvi plėtotė. Estetikos mokslas, žinoma, taip pat nėra išimtis, ir nors pirmaisiais metais po revoliucijos jis daugiau lokalizavosi meno kritikoje, jau trečiajame dešimtmetyje pasirodė darbų, pasiekusių filosofinės analizės lygį. Dideli nuopelnai estetikos teorijos kūrime priklauso Baltarusijos universitetui. Būtent čia, ką tik įsteigtame Baltarusijos valstybiniame universitete, pasirodė pirmieji darbai, kurie gali būti priskirti filosofinei analitinei estetikai³. Antai 1923 metais „BVU mokslo darbuose“ buvo paskelbtas J. Boričevskio darbas „Apie estetinio sprendimo prigimtį“. Jame nagrinėjama I. Kanto estetinė koncepcija, parodomas jos subjektyvistinis pobūdis. Šio darbo autorius bando „papildyti“ Kanto doktriną objektyviais pagrindais, apibrėžti estetinio santykio esmę, pažymi pasaulėžiūrinį estetinį sprendimo aspektą. Būtent pastarasis, autoriaus požiūriu, sąlygoja visą žmogaus estetinio santykio sistemą: jo skonį, vaizdinius, sąvokas, sprendimus⁴.

Kitame savo darbe J. Boričevskis pagrindžia estetinių kategorijų (grožio, tragiškumo, komiškumo ir kt.) funkcionavimą literatūrinėje kūryboje⁵. Literatūros žanrų specifika, teigia autorius, priklauso nuo to, kaip realizuojamas estetinis idealas ir kaip organiškai jis įkūnijamas. Tiek tragiškumas, tiek komiškumas atspindi tam tikrą gyvenimo disharmoniją. Ir jeigu tragiškumas, susijęs su kančia ir mirtimi, atspindi žmogiškojo prado jėgą ir galybę, tai komiškumas, priešingai — šios galybės menkėjimą, sukeltą pašaipą ir juoką.

Teorinė estetiškumo problemų argumentacija šiuo pirminiu laikotarpiu neretai turėjo skirtingą metodologinį pagrindimą. Antai S. Gruzenbergas viename savo veikalų⁶, aiškindamas meninės kūrybos specifika, bandė vadovautis psichologiniu požiūriu (deja, šį bandymą tenka laikyti nepavykusiu: veikalas prigrūstas eklektiškų kompiliacijų, kūrybos pro-

² Богданович М. Сбор творчества у 2-х томах.— Минск, 1968, т. 2, с. 459.

³ Зг.: Конон В. М. Эстетическая мысль Советской Белоруссии.— Минск, 1978, с. 17.

⁴ Боричевский Е. И. О природе эстетического суждения.— Труды БГУ, № 4—5, с. 219.

⁵ Барычэўскі Я. І. Паэты літаратурных жанраў.— Минск, 1927.

⁶ Грузенберг С. О. Психология творчества.— Минск, 1923, т. 1.

ceso savitumas jame moksliskai nepaaiškintas, nes loginiai svarstymai vedami iš froidizmo apnašomis pasižyminčių iracionalistinių koncepcijų), o Baltarusijos universiteto profesorius S. Volfsonas — priešingai — savo darbuose demonstravo gryną filosofinį požiūrį į estetikos problemas. Šis autorius (beje, parašęs pirmąją tarybinę filosofijos vadovėlį)⁷ nemaža darbų paskyrė socialistinės kultūros problemoms, o vieną veikalą — G. Plechanovo filosofinių ir estetinių pažiūrų analizei⁸. Tenka pažymėti, kad G. Plechanovo vaidmuo marksistinės estetikos raidoje čia buvo pernelyg iškeltas, o daugelis jo estetinės doktrinos teiginių įvertinti labai nekritiškai.

Žymus vaidmuo Baltarusijos estetinės minties raidoje priklauso meno kritikai, kurios lygis trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių sandūroje pastebimai pakilo. Šis pakilimas buvo ypač ryškus literatūrinėje kritikoje ir publicistikoje, kur reiškėsi K. Čornas, P. Glebka, K. Krapiva ir kiti žymūs baltarusių rašytojai⁹, taip pat menotyros moksle. Vienas pirmųjų Baltarusijos menotyryninkų, įveikusių aprašinėjimą, buvo universiteto docentas N. Ščekotichinas. Jo pateikta baltarusių vaizduojamojo meno ir architektūros raidos analizė¹⁰ yra pakankamai gili, daugiaplanė ir, nors svarbiausios šio menotyryninko išvados nebuvo iki galo objektyvios, jo konstruktyvus reikalavimas planingai ir sistemingai tyrinėti senuosius baltarusių meno klodus negali nepatraukti dėmesio.

Po karo, palikusio tokį žymų pėdsaką tarybinės liaudies gyvenime, praėjo nemaža metų, kol estetikos tyrinėjimai pasiekė deramą teorinį filosofinį lygį. Ir vėl, tik ši kartą jau kitu pavidalu, pasidarė aktualus klausimas dėl estetinės problematikos išskyrimo iš menotyros (daugiausia literatūros mokslo) tyrinėjimų. Reikalas toks, kad šeštojo dešimtmečio baltarusių literatūros kritika pasiekė gana aukštą lygį. I. Gutorovo monografijos¹¹ parodė pribrendusį būtinumą atskirti menotyrinę ir estetinę problematiką. Svarbiausia šių BVU profesoriaus darbų yda — metodologinė: estetika juose buvo traktuojama kaip pagalbinis literatūrologinės analizės instrumentas. Nepakankamas ir teorinis svarbiausių meno prigimties problemų bei meninės kūrybos savitumo argumentavimas (monografijose aiškiai juntama vulgari sociologistinė šio proceso interpretacija), iliustratyvumas ir deklaratyvumas sprendžiant kitas svarbias estetikos problemas (pavyzdžiui, kalbant apie A. Puškino estetine pažiūras), klaidingi daugelio reikšmingų tarybinio meno reiškinių vertinimai (autorius negatyviai vertino V. Mejerholdo ir S. Eizenšteino kūrybą, laikydamas šiuos menininkus formalistais) sukėlė teisingą ir gana aštrią

⁷ Вольфсон С. Я. Дialectический материализм. — Минск, 1926.

⁸ Вольфсон С. Я. Плеханов и вопросы искусства. — Минск, 1923.

⁹ Зг.: Очерки истории марксистско-ленинской философии в Белоруссии. — Минск, 1968, с. 95.

¹⁰ Шчэкаціхін М. Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва. — Минск, 1928, т. 1; Шчэкаціхін М. Беларуская архітэктара XI—XII ст. — Минск, 1927.

¹¹ Гутаров І. В. Эстетические основы советской литературы. — Минск, 1950; Гутаров І. В. Философско-эстетические взгляды А. С. Пушкина. — Минск, 1957.

šių monografijų kritiką sąjunginėje ir respublikinėje spaudoje. Kaip tik todėl I. Gutorovo darbai ir aktualizavo gilesnių estetikos teorijos tyrinėjimų poreikį.

Šeštajame dešimtmetyje tokio pobūdžio tyrinėjimų vėlgi ėmėsi universiteto mokslininkai. 1956 metais pasirodė docento A. Lakizo straipsnis. Autoriaus dėmesys buvo sutelktas estetikos objekto problemai; estetika čia laikoma „mokslu apie visuomenės menines pažiūras, bendriausius meno raidos dėsnius, meno esmę, vietą ir vaidmenį visuomeniniame gyvenime“¹². Dabar, praėjus ketvirčiui amžiaus kai pasirodė ši publikacija, šiuolaikinė estetikos teorija savo tyrinėjimuose nebeapsiriboja vien meno reiškinių sfera, bet orientuojasi į platesnius tikrovės reiškinius — apskritai estetinius žmogaus santykius, atskiras žmogiškosios veiklos sritis. Tačiau neabejotinu autoriaus nuopelnu reikia laikyti tai, kad jis iškėlė svarbią metodologiniu požiūriu problemą apie estetinio požiūrio savitumą ir jos skirtumą nuo apskritai filosofinio požiūrio¹³.

Septintojo dešimtmečio pradžioje metodologinių estetikos pagrindų, mokslinio jos aparato tyrinėjimai, specifinių estetikos kategorijų atskyrimas nuo filosofinės kategorijų sistemos jau buvo suvokiami kaip būtini dalykai. Šia prasme paminėtina 1963 metais pasirodžiusi BVU docento V. Starovojtovo brošiūra, kurioje išryškėjo pastangos praplėsti estetikos objekto rėmus — estetikos mokslas neprivalęs apsiriboti menine kūryba, bet turįs orientuotis į grožį apskritai¹⁴.

Nuo septintojo dešimtmečio vidurio Baltarusijos estetikos raidoje ėmė ryškėti naujas etapas, kurio pradžia sietina su N. Kriukovskio monografijos „Grožio logika“ pasirodymu 1965 m. Pirmą kartą Baltarusijos estetikoje čia buvo pabandyta teoriškai įprasminti estetinio santykio esmę, apibrėžti estetiką kaip tam tikrą sąvokų sistemą. Estetikos tyrinėjimų metodologiniu pagrindu laikoma dialektinė logika. Ja vadovaudamasis autorius analizuoja estetinio objekto struktūrą, aptaria estetines tikrovės savybes — spalvas, garsus, ritmą, simetriją, proporcijas, žmogaus prigimties grožį. Kaip estetinis objektas pateikiamas estetiškumas mene. Pasekamas meninio vaizdo kūrimas atskirose meno rūšyse — vaizduojamajame ir dekoratyviniame mene, architektūroje, muzikoje, grožinėje literatūroje. Keliami meno stilių samprata, nustatomi priklausomybės ryšiai tarp pagrindinių estetikos kategorijų ir meno stilių.

Svarbiausia estetikos kategorija monografijoje laikomas estetinis santykis. „Tai pirmoji pakopa, pirmoji kategorija, nuo kurios pradedamas tolesnis loginis estetikos kategorijų išvystymas“¹⁵. Vidinė estetinio santykio struktūra knygoje analizuojama filosofinių kategorijų „bendra“ ir „ypatinga“ dialektinės sąveikos fone. Grožis esąs ne kas kita kaip harmoningas šių kategorijų vienovės pasireiškimas, tragiškumas — ypatin-

¹² Лакизо А. С. К вопросу об отношении философия к эстетике.— Научные труды по философия, Минск, вып. 1, с. 133.

¹³ Ten pat, p. 157.

¹⁴ Старовойтов В. И. Искусство как форма общественного сознания.— Минск, 1963.

¹⁵ Крюковский Н. И. Логика красоты.— Минск, 1965, с. 28.

gybės dominavimas, bjaurumas — ypatingybės konfrontacija su visuotinybe. Bene akivaizdžiausiai estetikos kategorijos realizuojamos mene; subjektyvus kūrybinio proceso kryptingumas savaip koreguojas išvystytus bendrus estetikos dėsningumus. „Kadangi bendra kuriama racionaliosios menininko prigimties, o ypatinga — jausminės, todėl suprantama, kad bendra ir ypatinga kūrinys pasiekia vienovę“¹⁶. Menas, autoriaus požiūriu, yra rezultatas estetinės veiklos, kuri specifiškai išsiskiria iš estetinio santykio struktūros tuo, kad mes „perkeliame savo atskaitos tašką į subjektą, ir dėl to įvyksta anksčiau aprašytas polių poslinkis. Poliai — susikeičia vietomis: iš pasyvaus estetinio stebėtojo žmogus tampa aktyviu estetiniu veikėju“¹⁷.

N. Kriukovskio darbas ypatingas visai septintojo dešimtmečio tarybinei estetikai. Daugelis principinių jo teiginių iki šiol tebeturi mokslinę vertę. Ypač tai pasakytina apie skyrius „Estetiškumas tikrovėje“ ir „Estetinis santykis ir estetinis jausmas“. Jie gerai argumentuoti, estetiškumo prigimties esmė išryškinta aukštu teoriniu lygiu, pagrįstai paaishkintas estetinio santykio pobūdis ir jo struktūra. Gal kiek ginčytini teiginiai apie estetiškumo realizavimą mene. Juk kūrybinis procesas nėra iki galo paaishkinamas logikos rėmuose; jis visuomet būna susijęs su tam tikra improvizacija, plaukiančia iš subjektyvaus šio proceso pobūdžio.

Baltarusijos mokslų akademijos mokslininkų veiklos dėka šeštojo ir septintojo dešimtmečių riboje susiformavo istorinio pobūdžio tyrinėjimų kryptis, apėmusi baltarusių meninės kultūros formavimąsi ir Baltarusijos estetinės minties istoriją (V. Konono, A. Maichrovičiaus, E. Doroševičiaus, vėliau — I. Ušackos, V. Solianik, O. Bembelio ir kitų darbai), o antroje septintojo dešimtmečio pusėje išryškėjo kita kryptis, besiremianti Baltarusijos estetikos tradicijomis ir sutelkusi dėmesį ties teorinio pobūdžio problemomis — meno prigimties, genezės, funkcijų, jo suvokimo ir vertinimo išaiškinimu, taip pat dabartinės meninės kultūros raida (šiai kryptčiai atstovauja A. Ladygino, K. Ostrovskio, V. Salejevo, G. Dragoveco ir kitų darbai), vėliau prie jos prisijungė jau aštuntojo dešimtmečio pabaigoje susikūrusi kryptis, jungianti gausų būrį estetikų, besidominčių meninio ir estetinio auklėjimo problemomis. Universiteto estetikų darbai atstovauja vėlgi naujai, savitai dabartinės baltarusių estetikos kryptčiai.

Šios trys kryptys, įnešusios svarų indėlį į dabartinės baltarusių estetikos teoriją, nusipelno platesnio aptarimo.

Pirmosios krypties darbai akivaizdžiai rodo, kaip glaudžiai siejasi estetikos teorija ir istorija. Septintojo dešimtmečio viduryje šio pobūdžio tyrinėjimuose nusistovėjo dvejopa tematika. Pirmiausia, tai marksistinės estetikos formavimosi ir raidos Baltarusijoje tyrinėjimai (be to, tai revoliucinio demokratizmo atstovų estetinių pažiūrų ir praktinės veiklos analizė, apimanti laikotarpį nuo XIX a. pabaigos iki 1917 metų. Iš šios problematikos darbų išsiskiria V. Konono, M. Rožino, T. Fiodorovos, B. Šach-

¹⁶ Ten pat, p. 287.

¹⁷ Ten pat, p. 276.

matovo tyrinėjimai, aptariantys XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Minsko laikraščių vaidmenį propaguojant socializmo idėjas ir ginant revoliucinio demokratizmo estetinius principus. V. Konono monografija „Baltarusijos demokratinė estetika (1905—1917 m. m.)“, pasirodžiusi aštuntojo dešimtmečio pradžioje, tarsi susumavo iki tol nuveiktą darbą ir veiksmingai pratęsė tą baltarusių estetinės minties tyrimų kryptį, kuri įgalino gana išsamiai atkurti estetikos būklę visoje nacionalinės kultūros istorijoje. I. Ušackos, L. Gorbunovos, V. Solianik kandidatinių disertacijų, nagrinėjančios tradicijas ir novatoriškumo problemas trečiojo dešimtmečio baltarusių tarybinėje estetikoje, taip pat A. Maichrovičiaus monografija „Estetinės Jakubo Kolaso pažiūros“ (1970 m.) pademonstravo naują estetinės analizės lygį, kuriuo siekiama ne vien istorijos faktų aprašėjimo, bet daromi platūs apibendrinimai, giliai įprasminami žymiųjų baltarusių meninės kultūros atstovų teiginiai. Antai, analizuodamas baltarusių literatūros klasiko J. Kolaso estetinės pažiūros, A. Maichrovičius nurodo, kad jo estetika „yra savitas nacionalinis reiškinys, kurį aptariant reikia labai atsargiai vartoti sąvokas, sukurtas analizuojant kitoje dirvoje ir kitomis sąlygomis egzistavusius meno reiškinius“¹⁸. J. Kolaso estetikos savitumas gali būti suvoktas „tiksliai atskleidus pagrindines baltarusių tautos meninės kultūros raidos tendencijas“¹⁹.

1972 metais Maskvoje buvo išleista E. Doroševičiaus ir V. Konono monografija „Baltarusijos estetinės minties istorijos apybraiža“. Jos autoriai pasiūlė tokią Baltarusijos estetinės minties istorijos periodizaciją: viduramžių periodas (X—XVI a. a.); Renesanso estetikos periodas (XVI a. pab.—XVII a.); trečiasis periodas (XVII a. pirmoji pusė—XVIII a. pirmoji pusė), pasižymintis sudėtingais estetinės sąmonės elementais; ketvirtasis periodas (XVIII a. antroji pusė—XIX a. pradžia), kuriame dominuoja švietimo idėjos; penktasis periodas (XIX a. pirmoji pusė), suformavo nacionalines revoliucinio demokratizmo idėjas, tapusias baltarusių tautinės kultūros atgimimo ir tautinio meno raidos pagrindu; septintasis periodas (nuo XX a. pradžios), kuriame J. Kupalos, J. Kolaso, M. Bogdanovičiaus ir kitų kultūros veikėjų dėka buvo paruoštas perėjimas prie marksistinės estetikos idėjų. Būtų tiesiog sunku pervertinti šio labai svarbaus baltarusių estetikos istorijai darbo reikšmę. Jame esama nemaža naujovių, kurios gerai pagrįstos teoriškai. Pavyzdžiui, monografijoje plačiai aptarta baltarusių romantizmo estetinė teorija ir pateikta argumentuota šio istorinio reiškinio periodizacija. Autoriai pasiūlė skirti ankstyvąjį romantizmą, sutampantį su baltarusių mokslo formavimosi pradžia, ir vėlyvąjį, pasireiškusį pirmajame XX a. dešimtmetyje ir palikusį pėdsakus literatūroje, estetikoje bei visuomeniniame politiniame gyvenime²⁰. Gana išsamiai monografijoje nagrinėjamas baltarusių demo-

¹⁸ Маїхровіч А. С. Эстетические взгляды Якуба Коласа.— Минск, 1970, с. 6.

¹⁹ Ten pat, p. 6.

²⁰ Доросевич Э., Конон Вл. Очерк истории эстетической мысли Белоруссии.— М., 1972, с. 148.

kratinės estetikos susiformavimas ir raida. Ši estetika vėliau tapo teoriniu pagrindu atsirasti kritinio realizmo srovei, suvaidinusiai itin svarbų vaidmenį baltarusių tautinio meno raidoje²¹. Pastarajame procese reiškesi tokie žymūs kultūros veikėjai kaip F. Boguševičius, J. Lučina, J. Kupala, J. Kolasas.

E. Doroševičiaus ir V. Konono knyga svarbi ir estetikos tyrinėjimų metodikos požiūriu. Joje panaudotas kompleksinis tyrimo metodas, suderinantis filosofinius, etinius ir estetinius aspektus. Tai leidžia daryti pagrįstus teorinius apibendrinimus, kurie savo ruožtu turi įtakos estetikos teorijos būklei.

Ši magistralinė baltarusių estetikos minties tyrinėjimo kryptis toliau buvo turtinta naujausių tyrimų, iš kurių pažymėtinos dvi monografijos: A. Maichrovičiaus „Baltarusių revoliuciniai demokratai“ (1917 m.) ir V. Konono „Nuo Renesanso į klasicizmą (Baltarusijos estetikos mirties formavimasis XVI—XVIII a.)“ (1978 m.). Pirmosios autorius, analizuodamas K. Kalinausko, F. Boguševičiaus, J. Kupalos, J. Kolaso politinius idealus ir estetikos pažiūras, iškelia jų koncepcijose dominavusias idėjas, parodė šių idėjų humanistinį pobūdį, artimumą liaudies idealams. V. Konono monografijoje išreikšta konstruktyvi mintis apie baltarusių kultūros formavimąsi: šioje kultūroje jungėsi viduramžių ir naujųjų laikų pasaulėžiūrinės struktūros, taip pat lenkų ir rusų kultūrų elementai. Darbe bandoma pateikti tam tikrų regioninių kultūrų tipologiją. Baltarusiją drauge su Lietuva autorius įjungia į vieno iš Rytų Europos regionų sistemą. Vėliau, susijungusios su Lenkija Žečpospolitos valstybėje, baltarusių ir lietuvių tautos pergyveno sudėtingą istorinę epochą, palikusių ryškius pėdsakus jų nacionalinių kultūrų sąsajų formavimesi. Rytų slavų regiono kultūros formavimasis monografijoje traktuojamas kaip „Rytų“ ir „Vakarų“ kultūrinių bei religinių tradicijų susidūrimo ir jų sintezės rezultatas, kuriame taip pat išliko ryškūs savitų vietinių kultūrų pagrindai. Toks bandymas aiškinti regioninės kultūros formavimąsi, apimant visumą tos kultūros sudedamųjų elementų, neabejotinai vertintinas kaip naujas žingsnis tiriant Rytų slavų estetikos minties istoriją. Tyrimo dėmai tuo būdu gerokai praplatėja, o pats tyrimo pobūdis pakyla į aukštesnę teorinę lygį.

Atidaus dėmesio nusipelno ir antroji dabartinės baltarusių estetikos minties kryptis. Šio pobūdžio tyrinėjimai apima meniškumo prigimties, meninės vertybės, meno funkcijų bei vaidmens pažinimą, taip pat įvairias socialistinės meninės kultūros raidos problemas.

Pastarajai krypciai išryškėti daug padėjo 1964 metais pasirodęs A. Laidyginos darbas „Menas ir dabartis“. Knygoje aptartos tarybinio meno šiuolaikiškumo problemos ir jų santykis su tokiomis tarybinės estetikos kategorijomis kaip liaudiškumas ir partiškumas. Monografijoje atskleisti šiuolaikiškumo poreikiai meno turinyje (I sk.) ir formoje (II sk.), išsamiai aptarta „epochos stiliaus“ problema, šiuolaikinio meno naudojamos iš-

²¹ Ten pat, p. 172—192 ir 254—256.

raiškos priemonės, keliami tezė apie neleistinumą, absoliutinti „sąlygiškumą“, „lakoniškumą“, „intelektualumą“ ir kitus išraiškos būdus, analizuojami šiuolaikiškumo pasireiškimai atskiruose dabartinės baltarusių muzikos žanruose. Autorė kritikuoja tendencijas apsiriboti tokia meno šiuolaikiškumo samprata, kai tenkinamasi vien dabartinės tematikos panaudojimu meno kūrinuose. Kitas kraštutinis, jos nuomone, yra tai, kad meno šiuolaikiškumas „nustatomas vien menininko kūrybinio požiūrio šiuolaikiškumu“²². A. Ladyginos knyga iki šiol yra nepraradusi reikšmės, nors teisybę sakant, reikia pažymėti ir tai, kad estetinė analizė joje iš dalies pakeista menotyrene. Estetinių apibendrinimų svarumas dėl to, žinoma, nukentėjo.

Aptariamos krypties baltarusių estetikoje atstovai septintojo ir aštuntojo dešimtmečių sandūroje ėmėsi gvildinti ir sudėtingesnes estetikos problemas. Gaila tik, kad kaip parodė kai kurie darbai, teorinė baltarusių estetikos mintis ne visada sugebėjo išlikti reikiamo lygio. Antai K. Ostrovskis monografijoje „Meno poveikis žmogui“ (1969 m.) iškėlė meno suvokimo esmės, sąlygų ir ypatybių problemą, užsibrėžė paaiškinti meno poveikio žmogui specifiką. Darbe išryškintas šio poveikio įvairialypis pobūdis, jo emocionalumas, idėjinis kryptingumas²³. Neabejotinai teisinga ir autoriaus tezė apie glaudų pažintinės, ideologinės ir estetinės meno funkcijų ryšį ir ypatingą estetinės funkcijos svarbą meno poveikio struktūroje. Tačiau darbe esama ir principinio pobūdžio trūkumų. Teorinis skyrius „Meno suvokimas“ gana silpnas, čia neparodytas estetinio suvokimo formavimosi mechanizmas, tapatinamos estetiškumo ir meniškumo sistemos.

Tokio pobūdžio spragos buvo tam tikra prasme neišvengiamos, jeigu turėsime galvoje visus aptariamos krypties tyrinėjimus. Juos tuo metu plėtojo gana negausus teoretikų būrys. Tačiau jau septintojo dešimtmečio pabaigoje ėmė rodytis A. Karliuko, G. Karčevskio, A. Pavlovičiaus, V. Salejevo, L. Gucalenkos ir kitų autorių probleminiai darbai. 1974 metais A. Ladygina apgina daktarinę disertaciją tema „Perimamumas — meninės kultūros vystymosi dėsningumas (liaudiškumo, partiškumo ir šiuolaikiškumo santykis)“, kur išdėstyti svarbiausi šios autorės ilgamečių tyrinėjimų rezultatai meno teorijos srityje. Perimamumas disertacijoje laikomas viena iš pagrindinių estetikos kategorijų, kuriai subordinuojamos kitos sąvokos ir sistemos. Autorės požiūriu, perimamumas yra nuolatinis vystymosi veiksnys, materialinės ir dvasinės kultūros egzistavimo sąlyga, tačiau mene dėl savo vaizdinės specifikos jis iškyla bene akivaizdiausiai. A. Ladyginos darbe aptarta perimamumo esmė ir pateikta gana pagrįsta jo tipologija. Autorė skiria absoliutų perimamumą (kai perduodamos žmogiškos meninės vertybės), taip pat santykiškai pažangų ir san-

²² *Ладыгина А. Б. Искусство и современность.* — Минск, 1964, с. 56.

²³ *Островский К. Воздействие искусства на человека.* — Минск, 1969, с. 80—83.

²⁴ *Ладыгина А. Б. Преемственность — закономерность развития художественной культуры. Автореферат докторской диссертации.* — Минск, 1974, с. 9—13.

tykiškai nepažangų perimamumą²⁴. Perimamumo sąvoka gretinama su liaudiškumo, partiškumo sąvokomis ir klasinio požiūrio principais. Ypačingas dėmesys skiriamas šiuolaikiškumo problemoms socialistinio realizmo mene, pasižyminčiame tradicijų ir novatoriškumo vienove. Autorė gerai pagrindžia teiginį, „kodėl būtent komunizmas yra vienintelis teisėtas pasaulinės meninės kultūros paveldėtojas“²⁵.

Pastaraisiais metais išleistuose kitų tyrinėtojų darbuose aptariamos meno funkcijų problemos, šių funkcijų realizacija, vertinimo principai, taip pat nagrinėjama meno kritikos metodologija. Šių eilučių autoriaus monografijoje „Menas ir jo vertinimas“ (1977 m.) bandoma tirti meno prigimtį kompleksinės analizės būdu, apimančiu filosofinį, psichologinį ir sociologinį aspektus, taip pat drauge įgalinančius išlaikyti estetinį tyrimo pobūdį. Čia gvildenami klausimai apie meno reikšmę asmenybės tobulinimo procese, kalbama apie meno vertinimo kriterijus tiek grynai estetiniu, tiek ir praktiniu metodiniu požiūriais (turint galvoje masinį meno ir meninės kritikos vartojimą), aptariama asmenybės estetiškos sąmonės struktūra. Darbe keliama idėja apie atspindimą ir kūrybinę meno prigimtį ir tuo pagrindžiamas būtinumas analizuoti jį kompleksiskai. Knygoje taip pat pateikta hipotetinė meno masinių recipientų tipologija²⁶, kuri šiuo metu (turint galvoje meninio auklėjimo uždavinius) darosi aktuali tiek teoriškai, tiek ir praktiškai.

„Universitetinė“ dabartinės baltarusių estetikos kryptis, kuriai vadovauja N. Kriukovskis, gvildena estetikos kategorijų turinio, jų vystymosi dėsningumą, tarpusavio ryšių ir sąveikos problemas. Šiai kryptiai priklauso A. Pavlovičius, O. Kukrakas, J. Sergijevskaja ir kiti estetikos teoretikai, kurių darbus papildo ir paremia logikos, dialektinio ir istorinio materializmo problemas tiriantys universiteto mokslininkai.

Vienos iš pagrindinių estetikos kategorijų — grožio kategorijos — susiformavimą ir jos interpretacijas dabartinėje estetikoje tyrinėja A. Pavlovičius. Savo kandidatiniame disertacijoje jis bando „pasekti vystymąsi pagrindinių idėjų ir sąvokų, susijusių su dialektinės materialistinės grožio sampratos formavimusi tarybinėje estetikoje“²⁷. Darbe panaudota diskusijos apie grožio prigimtį medžiaga, remiamasi tarybinių tyrinėtojų ir užsienio marksistų darbais. Problemų apimtis čia specialiai apibrėžta: tai grožio objektyvumas, jo esmė, spėcifika, grožio kriterijai. A. Pavlovičius stengiasi pagrįsti grožį kaip objektyvumo ir subjektyvumo sąveikoje egzistuojantį reiškinį, numato gaires aiškinti grožio kategorijos turinį marksistinės aksiologijos požiūriu.

1974 metais pasirodė nauja N. Kriukovskio monografija, toliau praplečusi šio tyrinėtojo gvildentą problemas. Joje patikslinama estetikos kategorijų sistema, aptariama šio mokslo vieta pažinime. Autorius sie-

²⁵ Ten pat, p. 39.

²⁶ Салеев В. А. Искусство и его оценка. — Минск, 1977, с. 87—107.

²⁷ Павлович А. А. Категория прекрасного в современной советской эстетике. Автореферат кандидатской диссертации. — Минск, 1971, с. 4.

čia pagrįsti poziciją, kad vienu aspektu estetika glaudžiai siejasi su dialektine logika (apie tai liudijanti netgi tų pačių kategorijų vartoseną abiejuose moksluose), o kitu — su menotyros mokslais, kurių atžvilgiu estetika atlieka tokį pat vaidmenį, kaip dialektinė logika estetikos atžvilgiu²⁸. Tačiau subordinuojantis dialektikos kategorijų poveikis estetikai jokių būdu nereiškia logiškumo ir estetiškumo tapatybės. Dialektikos kategorijos tarnaujančios kaip objektyvus pagrindas kurti estetikos kategorijų sistemai. Čia autorius ypač akcentuoja reikšmingiausią, pirmapradę „estetinio santykio“ kategoriją, kuri monografijoje laikoma specifine vertybinio turinio kategorija. Kitos estetikos kategorijos diferencijuojamos atsižvelgiant į estetiškumo kokybinę kaitą: jo tapsmą (didingumas), būtį (grožis), degradaciją (komiškumas), nebūtį (bjaurumas)²⁹. Monografijoje bandoma sukurti hierarchinę meno rūšių ir žanrų sistemą³⁰.

N. Kriukovskio darbe nemaža naujovių. Konstruktyviai atrodo loginė dialektinė estetinio objekto struktūros analizė. Įtikinamai atskleisti estetikos sąvokų bei kategorijų tarpusavio ryšiai. Visapusiškai parodytas estetinio santykio (jų iš tikrųjų yra bene svarbiausia dabartinės estetikos kategorija) pobūdis ir specifiškumas. Gal kiek nuodugnesnio aptarimo reikalinga kitų estetikos kategorijų sistema.

1977 metais išėjo dar viena N. Kriukovskio monografija, bene geriausiai reprezentuojanti šios krypties tyrinėjimus dabartinėje baltarusių estetikoje. Pirmajame šio darbo skyriuje siekiama nustatyti subordinacinio ir koordinacinio pobūdžio ryšius tarp dialektikos kategorijų ir pagrindinių teorijos kategorijų. Antrajame — estetinio santykio struktūra aptariama informacijos teorijos sąvokų (informacijos originalumo ir pertekliaus, grįžtamojo ryšio, izomorfiškumo ir homomorfiškumo, entropijos ir neentropijos) požiūriu. Autorius pateikia estetinės informacijos formulę, bando modeliuoti estetinį santykį, pasitelkdamas sudėtingas, daugiaplanes matricas³¹.

Trečiajame skyriuje tyrinėjimas konkretizuojamas. Estetinio santykio mechanizmas, sukonstruotas kibernetikos sąvokų pagrindu, čia taikomas estetikos kategorijų analizei. N. Kriukovskio knyga vertintina kaip didelis rimtas darbas, praturtinantis tarybinės estetikos tyrinėjimus.

Šis veikalas tam tikru mastu pirmiausia paskatino paties Baltarusijos universiteto estetikų teorines paieškas. A. Kuratova keletą darbų paskyrė baltarusių liaudies poeto P. Brovkos estetikos požiūrių analizei³². Pastaraisiais metais universiteto estetikai ėmė tirti problemas, betarpiškai susi-

²⁸ Крюковский Н. И. Основные эстетические категории: Опыт систематизации.— Минск, 1974, с. 75.

²⁹ Ten pat, p. 269.

³⁰ Ten pat, p. 274.

³¹ Крюковский Н. И. Кибернетика и законы красоты: Философский очерк.— Минск, 1977, с. 148.

³² Куратова А. В. Проблема эстетики в творчестве П. У. Бровки. Автореферат кандидатской диссертации.— Минск, 1971.

jusias su estetikos teorija ir drauge turinčias praktinės svarbos. Iš tokių tyrinėjimų paminėtinos N. Korolkovo publikacijos apie meninį auklėjimą³³, A. Kuratovas — apie estetinę gamybinės aplinkos organizaciją³⁴, O. Gapanovič — apie dabartinės buržuazinės masinės kultūros koncepcijas.

Apžvelgiant pačius naujausius Baltarusijos estetikų tyrinėjimus, krinta į akis tai, kad juose vis daugiau dėmesio skiriama problemoms, susijusioms su kultūrologija, sociologija, filosofija, menotyra³⁵. Visa tai rodo tolesnį gyvybingą estetinės minties Baltarusijoje vystymąsi ir, matyt, vėlgi leidžia kalbėti apie naują jos raidos etapą.

³³ Проблемы формирования потребностей человека в условиях развитого социализма. — Минск, 1978, с. 187.

³⁴ Ten pat, p. 181.

³⁵ Зг.: Ширшов И. Е. Динамика культуры. — Минск, 1980.